

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.25.2>

Volume 10/1

2025 p. 10-25

HERBERT GEORGE WELLS'İN İNSAN HAKLARI DÜŞÜNCELERİ

HUMAN RIGHTS THOUGHTS OF HERBERT GEORGE WELLS

Ertuğrul YAZAR*

ÖZ

Prof. Dr. Herbert George (H.G.) Wells, 1866-1946 yılları arasında yaşamış İngiliz bir yazardır. İki Dünya Savaşı'na da tanıklık eden Wells, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın bir kez daha savaşa sürüklenmesinden endişe duymuş, sorumluluk bilinciyle insan haklarını merkeze alan yayınlar üretmiş ve hazırlamış olduğu Haklar Bildirgesi manifestosuyla bir kampanya yürütmüştür. Wells'in özellikle Milletler Cemiyeti yerine yeni bir dünya örgütü kurulması ve bu örgütün dünya çapında ortak bir "İnsan Hakları ve Görevleri Bildirgesi" ile birleştirici bir bağlama oturtulması gerektiği iddiası insan hakları tarihi açısından önem taşımaktadır. Wells'in bu yaklaşımı döneminin devlet liderlerinin düşüncelerini etkilemiş ve kurumsallaşma sürecinde insan haklarının rolünün tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Wells, herkesin kolayca erişebileceği şekilde temel insan hakları kurallarının yeniden yapılandırılması çağrısında bulunarak günümüzde 500'den fazla dile çevrilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 1948 yılındaki taslağının şekillenmesine de katkı sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Herbert George Wells, İnsan Hakları, Milletler Cemiyeti, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, İnsan Hakları ve Görevleri Bildirgesi*

ABSTRACT

Prof. Herbert George (H.G.) Wells, a British writer who lived from 1866 to 1946, and witnessed both World Wars. Concerned about Europe being drawn into war once again after the First World War, he produced publications centered on human rights and, with a sense of responsibility, launched a campaign with his Declaration of Rights manifesto. Wells's argument for the establishment of a new world organization to replace the League of Nations, and for this organization to be unified by a common "Declaration of Human Rights and Duties" is of significant importance in the history of human rights. This approach influenced the thinking of the world leaders of his time and laid the groundwork for discussions on the role of human rights in the institutionalization process. By calling for the restructuring of fundamental human rights rules in a way that is easily accessible to all, Wells also contributed to the

* Dr., Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, e-mail: yazarertugrul@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2508-1201, Ankara, Türkiye.

shaping of the 1948 draft of the Universal Declaration of Human Rights, which has been translated into more than 500 languages today.

Keywords: *Herbert George Wells, Human Rights, League of Nations, Universal Declaration of Human Rights, Declaration of Human Rights and Duties*

Giriş

Prof. Dr. Herbert George (H.G.) Wells, 1866 yılında doğmuş ve 1946 yılında vefat etmiş İngiliz bir yazardır. Çok yönlü bir kişiliği olan Wells, aynı zamanda gazeteci, sosyolog ve tarihçi olarak da bilinmektedir (Nicholson, 2025). Wells'in çocukluğundan itibaren kütüphanelerde vakit geçirerek okuma alışkanlığı kazandığı ve bir dönem öğretmenlik yaptığı da kaydedilmektedir (Gülden, 2024: 1). Zaman Makinesi (1895), Görünmez Adam (1897), Dünyalar Savaşı (1898), İnsan Hakları veya Ne İçin Mücadele Ediyoruz? (1940) gibi eserlerin yazarı olan H.G. Wells, 4 kez edebiyat dalında Nobel'e aday gösterilmiş olup bilim kurgu türünün de babası kabul edilmektedir.¹

Toplumsal eşitlik, dünya barışı ve insanlığın gelecekteki iyiliği üzerine kafa yoran Wells, yaşamı boyunca I. Dünya Savaşı'ndan önceki “*liberal iyimserliğin baş edebi sözcüsü*” olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Wells'in II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle geleceğe dair tüm güvenini yitirdiği aktarılmaktadır (Nicholson, 2025). Bu kapsamda Wells, “*Zihin Sonuna Uğradı*” adlı yapıtında doğanın insanlığı reddettiği ve yok ettiği bir dünyanın kasvetli görüntüsünü çizmektedir (Wells, 1945).

Bu çalışma, Wells'in insan haklarına ilişkin düşüncelerini tarihsel, düşünsel ve normatif bağlamı içerisinde ele almayı amaçlamaktadır. Özellikle Wells'in İkinci Dünya Savaşı arifesinde ve savaş yıllarında geliştirdiği “*İnsan Hakları Bildirgesi*” fikrinin, insan haklarının uluslararasılaşması sürecindeki yeri ve etkisi analiz edilmektedir. Çalışmanın temel amacı, Wells'in insan haklarını yalnızca ahlaki bir ideal olarak değil, küresel barışın ve yeni bir dünya düzeninin kurucu unsuru olarak nasıl konumlandığını ortaya koymaktır. Bu çerçevede Wells'in haklar anlayışının, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sine (İHEB) giden düşünsel hat üzerindeki katkıları değerlendirilmekte; Wells'in haklar ve görevler, savaşlar, devlet ve dünya örgütlenmesi ilişkisine dair görüşlerinin insan hakları tarihi açısından taşıdığı önem tartışılmaktadır.

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak hazırlanmış olup Wells'in “*İnsan Hakları veya Ne İçin Mücadele Ediyoruz?*” adlı eseri başta olmak üzere birincil kaynaklara dayalı metin analizi ve içerik analizi ile ikincil literatür incelemesi yöntemi benimsenmiştir. Bu kapsamda Wells'in yaşama hakkı, ekonomik ve sosyal haklar, adil yargılanma hakkı, işkence yasağı, kadın hakları ve kolektivizm karşıtı güvence anlayışı gibi başlıca insan hakları temalarına yaklaşımı ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır. Ayrıca Wells'in

¹ Wells'in diğer önemli yayınları arasında Doktor Moreau'nun Adası (1896), Aşk ve Bay Levisham (1900), Kipps: Basit Bir Kişinin Öyküsü (1905), Bay Polly'nin Tarihi (1910), Tarihin Ana Çizgileri (1920), İnsanlığın Emegi, Refahı ve Mutluluğu (1932), Olayların Alacağı Biçim (1933) ve Zihin Sonuna Uğradı (1945) yer almaktadır.

Milletler Cemiyeti'ne yönelik eleştirileri, dünya devleti ve evrensel insan hakları bildirgesi fikri bağlamında değerlendirilerek, yazarın insan haklarını savaşın önlenmesi ve kalıcı barışın tesisi için nasıl araçsallaştırdığı ortaya konulmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Wells'in düşüncelerini yalnızca tarihsel bir figürün görüşleri olarak değil, güncel insan hakları tartışmalarına ışık tutan bir entelektüel miras olarak ele almaktadır.

Wells'in Haklar Bildirgesi Üzerine Düşünceleri

Wells'in İkinci Dünya Savaşı'nın erken döneminde (1940 yılında) yayımladığı "*İnsan Hakları veya Ne İçin Mücadele Ediyoruz?*" adlı kitabının temasını "*İnsan Hakları Bildirgesi*" oluşturmaktadır. Wells'in Haklar Bildirgesi, bu bildirgeye neden ihtiyaç duyulduğunu açıklayan bir girişle beraber toplam on maddeden oluşmaktadır. Wells'in İnsan Hakları Bildirgesi kitabının öndeyişinde yazarlarının günümüzde çok yararlı ve önemli bir belge olacağına inandıkları "*bir manifestonun öyküsü*" olarak tanıtılır. Bu manifesto, yazarın yazardan çok editörü ve yazmanı olarak görülmesi gereken ortak bir yazımın ürünüdür (Wells, 2021: 14-25). Bildirgenin dönemin önemli yargıçlarından biri olan John Viscount Sankey başkanlığındaki bir komite tarafından hazırlanması nedeniyle Haklar Bildirgesi aynı zamanda "*Sankey Beyannamesi*" veya "*Sankey Deklarasyonu*" olarak da bilinir (Gülmez, 2025: 729).

Wells, Haklar Bildirgesi'ni gerek manifestonun tanıtımını yapmak gerekse de eleştiriler doğrultusunda geliştirmek amacıyla ilk olarak Londra'da yayımlanan "*The Times*" dergisine "*iki mektup*" yazarak biçimlendirmiştir. Wells'in 25 Ekim 1939 tarihli mektubunun sonundaki Haklar Bildirgesi, savaş sonrası barışın korunmasını sağlamak için gerekli olan en temel insan hakları olarak tasarlanmıştır (Wells, 2021: 13). Daha sonra bazı uyarlamalar olmakla birlikte Wells'in "*İnsan Hakları Bildirgesi*" şu maddelerden oluşmaktadır:

Madde 1: "*Her insanın ırk ya da renk ayrımı yapılmaksızın bedensel ve zihinsel gelişiminin tüm olanaklarını kullanabilmesi ve doğumundan ölümüne kadar sağlık durumunu koruyabilmesi için yeterli beslenme, barınma, giyim, tıbbi bakım ve yardım görme hakkı vardır.*"

Madde 2: "*Her insanın kendini yararlı ve ilgili bir yurttaş kılabileceği kadar eğitim görme hakkı vardır; her insan, yaşamı boyunca, herkesçe bilinen konularda bilgiye kolayca erişebilmeli ve azami tartışma özgürlüğüne sahip olmalıdır.*"

Madde 3: "*Her insanın ve yasal biçimde edinilmiş kişisel mülkiyetinin kişisel şiddete, yoksun bırakılmaya, baskıya ve tehdide karşı polis tarafından ve yasalarla korunma hakkı vardır.*"

Madde 4: "*Her insan, başkalarının özgürce eleştirisine açık olmakla birlikte, kendini zor durumda bırakabilecek ya da incitebilecek her türlü yalana ya da gerçekdışı beyana karşı gereken biçimde korunacaktır. Yurttaşlarla ilgili tüm kayıtlar ve belgeler, onların kişisel ve özel denetimine açık olacaktır. Hiçbir yönetim biriminde hiçbir gizli dosya olmayacaktır. Bütün dosyalar ilgili kişi için erişilebilir ve gerekli gördüğünde onun*

denetlemesine ve düzeltilmesine açık olacaktır. Dosya bir tutanaktan başka bir şey değildir; uygun onay olmadıkça kanıt olarak kullanılamaz.”

Madde 5: “Her insan yaptığı işe duyulan ihtiyacın ve onun kamu refahına katkısının meşru kılacağı bir kazanç karşılığında herhangi bir yasal işle özgürce uğraşabilir. Her insanın istihdam talep etme ve çalışabileceği çeşitli işlerin bulunması durumunda özgürce iş seçme hakkı vardır. İnsan çalışabileceği işi kendi önerebilir ve bu durumda talebi halka açık olarak incelenir.”

Madde 6: “Her insan dünyayı kendi parasıyla özgürce dolaşabilir. Her insanın özel konutu, apartman dairesi ya da makul sınırlar içindeki bahçe alanı ancak onun rızasıyla girilebilecek kalesidir; ama her insanın, varlığıyla özek kullanıma zarar vermediği, kendisi için tehlikeli olmadığı ya da yurttaşlarını ciddi biçimde rahatsız etmediği sürece kırsal kesimde, bozkırlarda, dağlarda, çifliklerde, büyük bahçelerde ve benzeri yerlerde gezinme hakkı vardır.”

Madde 7: “Her insanın yasal olarak satın alınabilecek ya da satılabilecek her şeyi hiçbir ayrımcı kısıtlamayla karşılaşmadan kamu yararı ile bağdaşan miktarlarda ve çekincelerle satın alma ya da satma hakkı vardır.”

Madde 8: “Hiç kimse, zihinsel yetersizliği kanunen tescil edilmedikçe, somut bir kanun ihlaliyle suçlanmadan üç haftadan uzun bir süre, açık mahkemede yargılanmadan da üç aydan uzun bir süre hapiste tutulamaz. O kişi üç ayın sonunda hâlâ hukuk kuralları uyarınca yargılanıp hüküm giymemişse serbest bırakılır.”

Madde 9: “Hiç kimse, herhangi bir sakatlamaya ya da kendi bilinçli ve özgür rızası olmadıkça herhangi bir kısırlaştırmaya uğratılamaz, kendi uyguladığı şiddetin engellenmesi dışında hiçbir nedenle bedensel saldırıya maruz bırakılamaz, hiç kimseye işkence, dayak ya da herhangi bir başka bedensel ceza uygulanamaz; hiç kimse zihinsel eziyete varacak ölçüde sessiz, gürültülü, aydınlık ya da karanlık yerlere, hastalıklı, mikrop lu ya da başka bakımlardan sağlıklı alanlara, mikrop bulaşmış ya da bulaşıcı hastalığa yakalanmış kişilerle bir arada hapsedilemez. Hiç kimseye zorla yemek yedirilemeyeceği gibi, aç kalmak isteyen hiç kimsenin de bu isteği engellenemez. Hiç kimse ilaç almaya zorlanamayacağı gibi, hiç kimseye bilgisi olmadan ilaç verilemez. Bir kimseye verilebilecek cezaların üst sınırı on beş yılı geçmemek üzere ömür boyu ağır haptir.”

Madde 10: “Bu Bildirgede ortaya koyulan hükümler ve ilkeler herkesin kolay erişimine açık yasalarla daha eksiksiz bir biçimde tanımlanacaktır. Bu Bildirge hiçbir gerekçeyle kısıtlanamaz ya da değiştirilemez. Bugüne kadarki bütün insan hakları bildirgelerinin kapsar. Bundan böyle tüm dünya insanların temel yasasıdır.”

Wells’in yayımladığı Haklar Bildirgesi’nin dünya savaşlarının yaşandığı bir dönemde kaleme alınmış olması oldukça önem arz eden bir husustur. “İnsan haklarına ne zaman ihtiyaç duyarız?” sorusu üzerine “Teori ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları” adlı yayını hazırlayan Jack Donnely, insan haklarının fiilen korunduğu yerde insan haklarına sahip olmaya devam edeceğimizi ve onları kullanmaya ihtiyaç olmadığını belirtir. Donnely’e göre insan haklarına özellikle savaş, afetler gibi kriz anlarında ihtiyaç

duyduğumuz dikkate alındığında, Wells'in İnsan Hakları Bildirgesi oldukça ilerici kabul edilmelidir (Donnelly, 1995: 24).

Wells'in Haklar Bildirgesi, ilerici kabul edilmekle birlikte, yazarın kararlı sosyalist karakterinin İHEB'in taslağının hazırlanmasındaki potansiyel etkisine büyük bir sınırlama getirdiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte metin dolaylı da olsa İHEB'in yanı sıra Avrupa Birliği'nin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Birleşik Krallık'ın İnsan Hakları Yasası'nın hazırlanmasına da katkı sunmuştur (Wells, 2021: 11).

Gentry ve Mason, Wells'in Haklar Bildirgesi'nin başkaca metinlere sunduğu katkının arka planında Wells'in şöhretini ve bağlantılarını kullanarak bildirgeyi en geniş kitlelere ulaştırması ve eseri otuzdan fazla farklı dilde yayımlamasının etkili olduğunu belirtmiştir. Nitekim Bildirge, bu şöhreti sayesinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Franklin D. Roosevelt, Hindistan Bağımsızlık Hareketi öncüleri Mahatma Gandhi ve Jawaharlal Nehru, Güney Afrika Başbakanı Jan Christiaan Smuts, Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Edward Benes ve Dışişleri Bakanı Jan Masaryk gibi siyasi liderlerin eline geçmiştir (Gentry ve Mason, 2019: 621).

Wells'in farkında olan ve onunla diyalog kuran Roosevelt'in savaş sırasında insan hakları fikrinin en önemli savunucularından biri haline gelmesine özellikle değinilmelidir. “Konuşma özgürlüğü”, “ibadet özgürlüğü”, “yoksulluktan kurtulma özgürlüğü” ve “korkudan kurtulma özgürlüğü”nden oluşan Roosevelt'in “Dört Özgürlük Söylemi”nde Wells'ten etkilendiği kaydedilmektedir (Şener, 2021: 19). Roosevelt'in bu söylemi Birleşmiş Milletler (BM) İHEB'in önsözünde de yer almaktadır. Dolayısıyla Wells'in gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak İHEB'e katkısı açıktır. Nitekim 1947 yılında BM İnsan Hakları Bölümü'nün ilk direktörü John Humphreys'in belirttiği üzere Wells'in Bildirgesi İHEB'in hazırlanmasında kullanılan temel danışma taslaklarından biri olmuştur (Gentry ve Mason, 2019: 621). Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren insan haklarının uluslararasılaşması sürecinde gerek Wells'in insan hakları kampanyası gerekse de Roosevelt'in Dört Özgürlük Söylemi'nin insan haklarının korunmasına yönelik önemli girişimler arasında yer aldığı belirtilmelidir (Birinci, 2017: 61-65).

Diğer taraftan Wells'in Haklar Bildirgesi'nin devletlerin onayına sunulan bir hukuk sözleşmesi olmadığı belirtilmelidir. Örneğin, uluslararası insan hakları hukukunun temel belgelerinden kabul edilen İHEB, doğrudan BM girişimleriyle hazırlanmış ve 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bu kapsamda ele alındığında Wells'in Haklar Bildirgesi'nde yer alan insan haklarının devletler tarafından ihlal edilmesi durumunda ne gibi yaptırımlar uygulanacağı veya devletlerin bu metne uygun hareket etmelerinin nasıl izleneceği soruları belirsiz kalmaktadır. Günümüzde BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin (MSHUS) İnsan Hakları Komitesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi denetim mekanizmaları olduğu dikkate alındığında Haklar Bildirgesi'nde bu gibi mekanizmaların da öngörülmediği belirtilmelidir. Bu hususlara ek olarak Wells'in sosyalist düşünceleri de barındıran görüşleri çağdaşları tarafından “*ütöpik*” ve “*radikal*” olarak nitelendirilmiştir (Gentry ve Mason, 2019: 645).

Wells'in Haklar Bildirgesi kitapta “*İnsan Hakları Bildirgesi (A Declaration of the Rights of Man)*” şeklinde geçer (Wells, 2021: 19). Rene Wadlow ise bu bildirgeyi “*Dünya Vatandaşlarının Hakları Bildirgesi (Declaration of the Rights of the World Citizen)*” olarak tanımlar ve Wells'in Haklar Bildirgesi'nin tüm dünyada insanlık için temel bir yasa haline geleceğini ve adil bir dünya toplumunun kabul edilebilir şeklini ortaya koyan gerçek bir “*temel hak ve görev kodu*” olacağını umduğunu belirtir (Wadlow, 2023).

Haklar Bildirgesini merkeze alan bu manifestonun kaleme alınmasının temel nedenleri “*(...) adaletin dünya çapında ayaklar altına alınmasına karşı ivedi ve güncel bir tepki niteliği taşıyordu.*” ve “*Wells her zaman otoriter, totaliter, baskıcı, buyurgan iktidarlardan arınmış yeni bir yönetim biçiminin, yeni bir dünya düzeninin özlemiyle düşündü ve yazdı.*” şeklinde çevirmenlerin iki ifadesiyle izah edilebilir (Wells, 2021: 11). Temel savunusu ise, Avrupa'nın bir kez daha savaşa sürüklenmemesi ve insan haklarında “*herkesin kolayca erişebileceği temel insan hakları kodu*” aracılığıyla “*insanın yaşam biçimlerinin derinlemesine yeniden yapılandırılması*”dır (Gentry ve Mason, 2019: 621).

Wells'in eserinde de belirttiği üzere “*Bir daha asla olmamalı!*” sorumluluğuyla İngilizce konuşan ülkeler ve Fransa'daki ehil insanlar gibi bilinçle hareket etmesinin insan haklarının korunması açısından takdirle karşılanması gerektiği değerlendirilmektedir (Wells, 2021: 119). Johan Galtung'un da dediği üzere “*İnsan hakları, insanların acılarını azaltmakla ilgili bir barış projesinin parçasıdır.*” (Galtung, 2018: 12).

Diğer taraftan Wells'in insan hakları manifestosunu Batıyı merkeze alan bir yaklaşımla kaleme alması sıklıkla eleştirilmektedir. Wells, Batı merkezli bir bakış açısıyla Batı halklarının tarihinden övgüyle bahseder. Wells'e göre demokratik veya parlamenter olarak adlandırılan ülkeler, geçmişte iktidarın her türlü genişlemesini ve merkezileşmesini, insanın bireysel haklarının kesin ve güçlü bir şekilde yeniden savunulmasıyla karşılamayı benimsemişlerdir (UK Scientists, t.y.). Wells, batı halklarının bu başarısını şu sözlerle açıklar: “*Atlantik Dünyası geçmişte insan doğasının bu yanıyla baş etmenin çok başarılı yollarını bulmuştur. Bizim kendimize özgü ve geleneksel yöntemimiz temel bildirgeler yayımlamak olmuştur. Batı halkları mutlu bir içgüdüyle yurttaş ile merkezi otoritenin kaçınılmaz büyümesi arasına yapısal bir savunma koymak için Magna Carta'dan bu yana haklar bildirileri hazırlamıştır.*” (Wells, 2021: 23).

Wells, Batı tarihinin tüm insanlık için bir “*ders*” niteliğinde olduğunu vurgularken Doğu tarihini de çok sert biçimde eleştirmektedir: “*Ren Nehri'nin doğusunda hiç Magna Carta olmadı.*” (Wells, 2021: 62). Wells bu şekilde Dünya Savaşları'ndan en zararsız şekilde çıkış yolunun ancak Batı merkezli bir bakış açısıyla mümkün olduğunu iddia eder, ancak iki dünya savaşının da Avrupa'da doğduğunu ve Avrupa'nın en başta o kıtada yaşayan insanlar olmak üzere yıpratıcı muharebeler neticesinde milyonlarca asker ve sivilin kaybına yol açarak dünya tarihinde derin izler bıraktığını unutmaz (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013: 3).

Wells'in Yaşama Hakkı ile Yaşamın Temel Gereksinimlerine Erişim Hakkı Üzerine Düşünceleri

Wells, Haklar Bildirgesi'nin ilk maddesinde “yaşama hakkı”na ve “asgari geçim ya da yaşamın temel gereksinimlerine erişim hakkı”na gönderme yapmaktadır. İHEB, AIHS, MSHUS gibi günümüzde kabul gören insan hakları belgelerinin ilk maddesinin “yaşama hakkı” olduğu dikkate alındığında belgenin doğru bir başlangıç yaptığı belirtilebilir. Nitekim yaşam, hakların kurucu kavramı ve yaşam hakkı da diğer hakların gerçekleşmesi için vazgeçilmezdir (Saygılı, 2019: 541). Madde, yaşama hakkıyla beraber yaşamın temel gereksinimlerine erişim hakkını da ele almaktadır. Dolayısıyla, Abraham Maslow'un “İhtiyaçlar Hiyerarşisi” gibi birinci maddenin fizyolojik ihtiyaçları karşılayarak hayatta kalmaya yönelik olduğu görülmektedir (Frager ve Fadimam: 1997).

İkinci olarak, madde metninde yer alan “ırk ve renk ayrımı yapılmaksızın” şeklinde ayrımcılık yasağına yer vermesi önemli olmakla beraber günümüzde bu ayrımcılık temellerinin cinsiyet, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik, yaş ve sınırlı ölçüde sayılamayacağını belirten “ve benzeri sebeplerle” daha geniş ele alındığı dikkate alınarak temellerin dar bir yaklaşım sunduğu belirtilebilir. Bu kapsamda Wells daha sonraki açıklamalarında “ırk, renk ya da açıklanmış inanç ya da görüş ayrımı yapılmaksızın” sözleriyle eklemelerde bulunmuş ancak temelleri yine sayma usulüyle tüketme yolunu tercih etmiştir (Wells, 2021: 63).

Wells'in Ekonomik ve Sosyal Haklara İlişkin Düşünceleri

Wells, insan haklarının medeni ve siyasi hakların yanı sıra ekonomik ve sosyal hakları da içerdiğini de ortaya koyarak insan haklarının korunmasına katkı sunmuş önemli bir yazardır. Wells'in insan hakları düşüncelerinde ekonomik ve sosyal haklara yer vermesinde sosyalist düşüncelere yakınlığının ilişkili olduğu ifade edilebilir. Ancak devlet müdahalesine dayanan ve temel olarak sosyal eşitliği gerçekleştirme iddiasında olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, başlangıçta yalnızca sosyalist devletlerin gündeminde iken günümüzde kapitalist devletler tarafından da benimsenen bir sürece evrilmiştir (Şahin, 2010: 718).

Wells, İHEB'e giden süreçte kaleme aldığı eserlerle ekonomik ve sosyal haklara ilişkin hükümlerin bildirgeye dahil edilmesinde rol oynamıştır. Bu konuda birçok yazar, Wells'in düşüncelerinin bildirgeye yön verdiğini aktarmaktadır. Örneğin, “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi: Kökenleri, Hazırlanması ve Amacı” adlı yayınında Morsink, BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan İHEB sürecinde özellikle ekonomik ve sosyal hakların meşruiyeti ve bildirgede bu hakların işlenmesi konusunda Wells'in azımsanmayacak ölçüde katkı sunduğunu ve bu sürece giden düşünsel hattı beslediğini belirtmektedir (Morsink, 1999: 36-38).

Wadlow da Wells'in haklar bildirgesine yönelik manifestosunun medeni özgürlüklerle beraber ekonomik ve sosyal hakları birlikte içerdiğini belirtmektedir. Wadlow, Wells'in düşüncelerinin medeni özgürlüklere dayalı düşünce özgürlüğü ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar çerçevesinde ortaya konan “ekonomik onur ihtiyacı” arasındaki güçlü bağa dair bir vizyon içerdiğini vurgulamaktadır (Wadlow, 2023).

BM İnsan Hakları Komisyonu’nun kurulduğu 1946 yılından, İHEB’in ilan edildiği Aralık 1948 tarihine kadar süren tartışmaların büyük kısmının medeni özgürlükler ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakların göreceli yeri üzerine olduğu dikkate alındığında Wells’in çalışmasının İHEB’e katkı sunduğu açıktır. Nitekim Wells’in 1940 yılında yayımladığı “*İnsan Hakları veya Ne İçin Mücadele Ediyoruz?*” başlıklı yayınında “*çalışma ve mülkiyet hakkı*” ile “*serbest piyasa ve kâr peşinde koşma*” başlıklı iki bölümde ekonomik ve sosyal haklar değerlendirilmiştir (Wells, 2021: 66-78). Wells’in Haklar Bildirgesi’nin dört maddesinde (iki, üç, beş ve yedinci maddeler) medeni özgürlüklerle beraber eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi ekonomik ve sosyal hakları da manifestoya harmanlaması insan haklarının korunması açısından önem arz etmektedir. Karel Vasak tarafından yapılan kuşaklara göre insan hakları sınıflandırması dikkate alındığında söz konusu hükümlerin birinci ve ikinci kuşak hakların bir karması olduğu belirtilebilir (Algan, 2007: 46).

Wells’in ekonomik ve sosyal haklara yer vermesinin temel nedenlerinden birinin kolektivizm ile spekülasyon ve kapitalizm tehdidinde karşı insanları koruma endişesi olduğu ifade edilebilir. Örneğin “*Zaman Makinesi*” adlı eserinde Wells, Victoria dönemi İngiltere’inde zenginlerle yoksullar arasında giderek büyüyen uçuruma dikkat çekmekte ve endüstriyel kapitalizmin insan doğası üzerindeki etkisini eleştirmektedir (Wells, 1895). “*İnsan Hakları veya Ne İçin Mücadele Ediyoruz?*” adlı yayınında ise Wells kolektivizme ve kapitalizme yönelik eleştirilerini şu ifadelerle açıklar: “*Bu maddeler, mevcut haliyle, sıradan vatandaşın malını mülkünü bir yandan düzenbaz görevlinin rahat durmayan pençesinden, öte yandan da borcun ve spekülatif maceracıların dolambaçlarından korumaya yeterli mi?*” (Wells, 2021: 70).

Köklerini doğal hukuk anlayışından alan insan hakları, kişilerin sırf insan olmasından kaynaklı hak ve özgürlükler olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, devlet kişiye hak sunmaz. Ancak özellikle ekonomik ve sosyal haklar söz konusu olduğunda devletin temel görevleri onları tanımak ve güvence altına almak için gerekli olan düzeni tesis etmektir (Aslan ve Nohutçu, 2025: 147). Bu yaklaşım göz önünde bulundurulduğunda Wells’in ekonomik, sosyal ve kültürel hakları medeni özgürlüklerle harmanlayarak devletin insan hakları karşısındaki yükümlülüklerini çeşitlendirmeye katkı sunduğu ifade edilmelidir.

Wells’in Kanunilik İlkesi ve Adil Yargılanma Hakkına İlişkin Düşünceleri

Wells, Haklar Bildirgesi’nin 8’inci maddesinde adil yargılanma hakkına yer vermektedir. Wells, 8’inci madde metninde geçen “*kanunen tescil edilmedikçe*” ve 10’uncu maddede yer alan “*herkesin kolay erişimine açık yasalar*” lafzıyla ise uluslararası insan hakları hukukunun en temel ilkelerinden biri olan “*kanunilik ilkesi*”ne gönderme yapmaktadır (Yazar, 2023: 191-193). Wells bu madde ve ilkeye yer vermesini, yeni bir dünya düzenine sağlam bir temel oluşturacak bir haklar bildirgesinde yalnızca kaba kuvvetin ve şiddetin reddinden daha fazlası olması gerekliliği ile açıklamaktadır. Bu kapsamda Wells, kişisel özgürlüğü güvence altına alacak insan haklarına da ihtiyaç olduğunu belirtir (Wells, 2021: 40). Wells 8’inci maddede, 1679 tarihli Habeas Corpus Yasası’ndan istifade ederek İngiltere tarihine bir gönderme yapmıştır. 1679 tarihli bu yasa, 1628 tarihli Haklar

Dilekçesi'nden (Petition of Rights) sonra 17'nci yüzyıl İngiltere'sinin ikinci önemli insan hakları belgesi olarak önem arz etmektedir (Kara ve diğerleri, 2015: 11).

Latince '*bedenine sahipsin*' olan "*habeas corpus*", Oxford Siyaset Bilimi Kısa Sözlüğü'ne göre gözaltına alınan kişinin bir yargıç önüne çıkarılma hakkı ve sorumlu görevliye gözaltındaki kişiyi mahkeme önüne çıkarma yükümlülüğü anlamına gelmektedir (McLean ve McLean, 2009: 236). Wells, İnsan Hakları Bildirgesi'nin yalnızca Haklar Bildirgesi değil aynı zamanda "*Görevler Bildirgesi*" olduğunu da ifade eder. Bu kapsamda zorunlu askerliğin bir görev olarak değil olasılık olarak 8'inci maddenin devamında yer alması gerektiğini de belirtir: "*Hiç kimse vicdanen reddetmesi durumunda askere ya da herhangi bir başka hizmete de alınamaz.*" (Wells, 2021: 44).

Wells, hangi insan haklarının bildirgede yer alması, hangilerinin başka mevzuatların konusu olması gerektiğini üç hukuk türüne yer vererek açıklamaktadır. Bunlar; temel haklar hukuku, gerekli kuralları koymak için kurallar hukuku ve insan ilişkileri kolektifleşmeye doğru ilerledikçe her gün daha çok önem kazanan ve Wells'in ekonomik ve toplumsal örgütlenmenin muazzam ve çok yönlü hukuku olarak belirttiği idare hukukudur (Wells, 2021: 64).

Wells'in Kadın Hakları Üzerine Düşünceleri

Wells ne kadar toplumsal eşitlik üzerine düşünceleriyle bilinse de bu fikirlerin sağlam bir temele oturmadığı ifade edilebilir. Wells eleştirilerle manifestoyu geliştirmenin önemine değinmekle beraber bir kadın eleştirmenin düşüncelerini eserde çok sert bir dille kaleme almıştır. Bu konuda Wells, "*Kadın hakları konusunda direktmek isteyen öfkeli bir hanımın bir önerisi ise dikkate alınmamıştır.*" ifadelerine yer vermiştir. Kadın eleştirmenin eleştirisinin merkezinde İngilizcede kullanılan "*he*" zamirinin "*man*" yani erkeklere özgü olduğu yer almaktadır. Wells ise bu durumun İngilizcenin kendi yapısından kaynaklandığını ve bildirgede "*he*" zamirini kullanırken erkek, kadın, genç ya da yaşlı herkese hitap edildiğini belirtir (Wells, 2021: 63).

Wells, bir başka kadın eleştirmenin düşüncelerini de yerinde bulmamıştır. Taslağı eleştiren bu kişi manifesto da kadın ya da ana baba haklarının, annelerin çocukları üzerindeki haklarının ve daha başka yükümlülüklerin daha açık seçik tanımlanmasını talep etmiştir. Wells ise bildirgenin kadın ve erkeklere eşit haklar tanıdığını, kadınları da saldırı ve baskılara karşı koruma sağladığını, kadınların da malını ve mülkünü korumayı içerdiğini belirtmektedir. Ayrıca Wells'e göre, evlilik sözleşmesinin niteliği, ana babalık hakları, reşit olmayanların hakları, cinsel suçların tanımı gibi konuların idare hukukunun konusu kapsamında kaldığını ve devletten devlete değişiklik gösterebileceğini savunmaktadır. Son olarak Wells, kadınların artık "*hukukun öznesi*" haline geldiğini ve Magna Carta'dan günümüze çok şeyin değiştiğini belirtir (Wells, 2021: 64).

Wells'in kadın haklarını da içerecek şekilde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için çok yol kat ettiği düşüncesine katılmakla beraber tüm dünyada bu korumanın yetersiz olduğu İkinci Dünya Savaşı'nın üzerinden çok zaman geçmeden fark edilmiştir. Bu durumun somut göstergesi olarak 18 Aralık 1979 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından

kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) gösterilebilir (BM Genel Kurulu, 1979).

Wells'in Kolektivizm ve Şiddete Karşı Güvence Üzerine Düşünceleri

Wells, Haklar Bildirgesi'nin gerekliliğini yalnızca dünya savaşlarıyla mücadele amacıyla açıklamaz. Wells'e göre insan haklarına yönelik bir başka tehdit, toplumun değer ve ihtiyaçlarının bireyinkilere önceleyen siyasi, ekonomik ve kültürel bakış açısı olarak ifade edilen “*kolektivizm*”dir. Wells, kolektifleşmenin mülkiyeti ve bireysel girişimi yok sayarak Rusya'yı ve totaliter devletleri ele geçirdiğini, “*Yeni Düzen*” kılığına girerek Amerika'yı ele geçirmeye çabaladığını, İngiliz sistemini de içine çekmeye zorladığını ve her alanda denetimin hâkim aktör konumuna geldiğini endişesini belirtmektedir. Wells, bu konuda o kadar ileri gider ki gerçekten uzak bir kehanette dahi bulunur: “*İşte geldiğimiz nokta bu ve kehanette bulunmayı göze alarak diyorum ki 20 yıla varmaz dünyada sözü edilmeye değer bir hükümet kalmaz, hepimiz bugünkü Rusya ve totaliter devletler kadar kolektifleşmemiş ve bir tür ortak rızaya varmamışsak -önümüzdeki bilmece de bu- ortalıkta bir haydutlar ve gangsterler kıyımından başka bir şey göremeyiz.*” (Wells, 2021: 63).

Wells'in Haklar Bildirgesi'ni içeren “*İnsan Hakları veya Ne İçin Mücadele Ediyoruz?*” adlı yayını İkinci Dünya Savaşı başladıktan bir yıl sonra yayımladığı dikkate alındığında yazarın temel amaçlarından birinin de faşizme karşı “*evrensel bir bildirge ortaya koymak*” ve “*korkudan arınmak*” olduğu belirtilebilir. Bu Wells'in gizli dosyaların yasaklanmasına ve şeffaflığa dair 4'üncü maddeyi kaleme almasını da açıklar. Wells bu maddenin açıklama kısmında; artan yabancı düşmanlığına, göçe ve bunalıma sürüklenene büyük kalabalıklara, korkuyu def etmenin gerekliliğine, güven toplumunun inşasına ve uygarlığın özünün güven olduğuna gönderme yapmaktadır (Wells, 2021: 50-56). ABD Başkanı Roosevelt'in “*Dört Özgürlük*” olarak bilinen konuşmasındaki dört özgürlüklerden biri de dünya çapında silahlanmanın azaltılmasıyla sağlanacağına inandığı “*korkudan özgürlüktür*” (Roosevelt, 1941). Wells de korkuyu def etmenin gerekliliğini şu sözlerle açıklamıştır: “*Her akıllı başında toplum düzeninin baş hedefi korkuyu def etmektir... Güvenmek ve güven vermek kardeşliğin özüdür; güven olmadan kolay ilişki kurulmaz, uygarlık olmaz.*” (Wells, 2021: 55).

Wells, korkudan arınmakla bağlantılı olarak şiddet karşıtlığı görüşlerine de yer vermektedir. Wells'e göre şiddete karşı en önemli güvence, insan haklarıdır. Wells, Nazilerin insan onurunu ayakları altına alan davranışları karşısında genç kuşakların derinden sarsıldığını belirtir. Bu yüzden Nazi zulmüne referansla bir Savaş Hedefleri Bildirgesi'nde insanların görmek istedikleri ilk şeyin yeryüzünde böyle şeylerin bir daha olmaması gerektiğinin açıkça dile getirilmesi olduğunu belirterek hakkın meşruiyetini açıklamaya çalışır (Wells, 2021: 35). Wells'in şiddet karşıtlığı ve barış ideali insan haklarının salt hukuki değil aynı zamanda siyasi ve ahlaki bir proje olduğunu da göstermektedir.

Wells 9'uncu madde içeriğinde, savaş veya olağanüstü hâl dahil olmak üzere hiçbir durumda kısıtlanamayacak ve mutlak surette korunması gereken “*işkence ve kötü muamele yasağı*”na da yer vermektedir. Nitekim bu yasa, “*işkence yasağı*” başlıklı MSHUS'un

7'nci ve AİHS'nin 3'üncü maddesinde olduğu gibi birçok uluslararası sözleşmede de yer almaktadır. Bu düzenlemelere de ilham kaynağı olan İHEB'de işkence yasağı MSHUS ve AİHS'deki gibi *"Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz."* şeklinde çok daha sade olarak ele alınmıştır (Doğru ve Nalbant, 2012: 145).

Wells'in bu konudaki katkılarının da ilerici olduğunu belirtmekte yarar görülmektedir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı öncesinde, devletlerin kendi vatandaşlarına kötü davranması ve kişilerin temel hak ve özgürlüklerini ihlâl etmesi, ulusal egemenliği ve ulus-devleti ilgilendiren bir iç hukuk sorunu olarak görülürken; Marksist, Faşist ve Nasyonal-Sosyalist yönetim biçimleri ile İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu şiddet, yıkım ve insan hakları ihlalleri sonucu insan haklarının ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası düzeyde de tanınması ve korunması gerektiği düşüncesi doğmuştur (Salihpaşaoğlu, 2009: 255).

Uluslararası sözleşmelerdeki metinlerin aksine Wells'in fazla detaya girmesi, dönemin savaş koşullarında hiçbir boşluk bırakmak istememesinden kaynaklı olabilir. Bu amaçla Wells'in, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin insan onurunun korunması amacıyla alıkonuldukları yaşam koşullarına da yer verdiği görülmektedir. Eziyete varacak ölçüde sessiz, gürültülü, aydınlık ya da karanlık yerler, hastalıklı, mikroplu ya da başka bakımlardan sağlıksız alanlarda tutulmanın yasak olduğuna yönelik düzenlemeler başta Avrupa İşkence ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırmanın Önlenmesi Komitesi (AİÖK-CPT) Standartları ve Nelson Mandela Kuralları olmak üzere birçok uluslararası insan hakları metninde yer almaktadır (Yazar, 2024: 95-163). Ancak evrensellik iddiasında olan ve birçok devletin imzasına sunulacak bir İnsan Hakları Bildirgesi'nde daha sade ifadeler tercih edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu savımızı MSHUS, İHEB ve AİHS gibi insan hakları metinlerinin sade nitelikteki yazımı doğrulamaktadır.

Wells'in Milletler Cemiyeti, Dünya Devleti ve Savaşlar Üzerine Düşünceleri

Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Milletler Cemiyeti'nin güçlü bir savunucusu olan Wells, zamanla örgütün zayıflıklarının farkına vararak eleştirel bir tutum benimsemiştir. Wells, savaşmanın doğru bir yol olmadığı düşüncesinin yanı sıra savaştan sonra kurulacak yeni düzene de kafa yormuştur. Wells: *"1918'de aldatıldık ve Cenevre Muzaffer Devletler Cemiyetiyle yirmi yıl oyalandık."* şeklinde Milletler Cemiyeti'nin zaman kaybından ibaret olduğu görüşünü açıkça ortaya koymaktadır (Wells, 2021: 31).

1939 yılında Wells'in şu sözleri de Milletler Cemiyeti'nin insanlık için bir umut olmaktan çok uzak olduğunu ortaya koymaktadır: *"Milletler Cemiyeti, artık hepimizin kabul edebileceği gibi, silahlı çatışmaları dünyadan kovup insanlık için yeni bir hayat kurmayı amaçlayan o devrimci önerinin zayıf ve etkisiz bir sonucuydu. (...) Milletler Cemiyeti sıradan insanla nasıl konuşulacağını bile bilmiyor gibi görünüyor. Resmi binalara girdi ve dünyada nispeten az insan Cemiyet'in orada ne yaptığını anlıyor veya umursuyor."* (Akt. Wadlow, 2023).

Wells, 1930'lardan itibaren dünyanın Milletler Cemiyeti'nden daha güçlü bir dünya örgütüyle nasıl örgütlenmesi gerektiğiyle ilgilenmiştir. 1898 yılında yayımladığı “*Dünyalar Savaşı*” adlı yayınında Wells; Kanada, Yeni Zelanda, Afrika'nın büyük bir kısmı, Hint yarımadasının tamamını kapsayan ve “*Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk*” olarak adlandırılan Büyük Britanya İmparatorluğu üzerinden İngiliz emperyalizmini eleştirmiştir (Wells, 1898). Wells'in 1942 yılında yayımlanan ve en çok okunan kitapları arasında yer alan “*Phoenix: Dünyanın Yeniden Örgütlenmesinin Kaçınılmaz Koşullarının Özeti*” adlı yayını da bu durumun somut örneği olarak gösterilebilir. Ulus devleti yetersiz ve ulusal egemenliği insan haklarının korunması ve geliştirilmesi önünde bir engel gören Wells, insan haklarının küresel anayasal düzenin temeli ve “*barışın kurucu unsuru*” olarak yer alabilmesi için hem İHEB gibi bir manifestonun varlığını hem de insan haklarını koruma misyonunu merkeze alan güçlü bir dünya örgütünün kurulması fikrini savunmuştur (Wells, 1942).

Wells'e göre, Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşı sonrası devletler arası ilişkileri düzenleyen “*adil bir yapı*” olmaktan uzak bir tutum sergilemiş ve İkinci Dünya Savaşı'na giden yolu aralamıştır. Wells bu nedenle aslı mücadelesinin savaşı bitirmek olduğunu o yüzden de Milletler Cemiyeti döneminin hayal kırıklıklarından dersler çıkararak bu hedefe ulaşılabileceğini belirtmektedir (Wells, 2021: 31).

Birinci Dünya Savaşı'nın faturasını Milletler Cemiyeti ile ulus devletlere çıkaran Wells, “*dünya devleti*” fikrini savunmaktadır. Wells'in 1920 yılında yayımlanan “The Outline of History” adlı kapsamlı tarih çalışmasında “dünya tarihinin gelecekteki evresi” başlığı altındaki düşüncelerden birinin “federal bir dünya devleti” olduğu görülmektedir. Wells, ulusal egemenliklerin mutlak ve parçalı yapısını insanlığın varlığı için yapısal bir tehdit olarak değerlendirmekte ve düşüncesini “bütün egemenlikler, tek bir egemenlik içinde eritilmezse, milliyetlerin üstünde bir güç yaratılmazsa dünya yok olacaktır.” Üzerine kurmaktadır. Bu nedenle, milliyetlerin üzerinde konumlanan ve tekil bir egemenlik çerçevesinde örgütlenen bir dünya siyasal otoritesini, çağdaş yaşamın zorunlu bir sonucu olarak görmektedir. Wells'e göre, insanlığın kendi yarattığı siyasal, ekonomik ve teknolojik güçlerin yıkıcı etkileri altında ezilmemesinin tek yolu, birleşmek ve küresel bir siyasal birlik oluşturmaktır (Üster, 2025).

Wells'e göre, yeni kurulacak dünya devleti, dünya çapında ortak bir insan hakları ve görevleri yasasıyla birleştirici bir bağla birbirine bağlı güçlü bir kamuoyu tarafından desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. BM Şartı'nın ilk maddesinde örgütün amaçları yer almaktadır. Bu amaçlardan biri de Wells'in öngördüğü şekilde “*Ekonomik, sosyal, kültürel veya insani nitelikteki uluslararası sorunların çözümünde uluslararası iş birliğini sağlamak ve ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı teşvik etmek ve desteklemek*”tir. (BM Genel Kurulu, 1945). İnsan hakları alanında çalışmaları bulunan Christine Berberich de Wells'in yalnızca insan haklarına değil, aynı zamanda gelecekteki barışın sırrının ulus devletleri korumaktan ziyade daha güçlü bir Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında yattığına inanan, zamanının ötesinde “*gerçek bir vizyoner*” olduğunu belirtmektedir (Portsmouth University, 2021).

John S. Partington, Wells'in savaşlar arası dönem boyunca bölgesel ve nihayetinde işlevsel dünya devleti kavramını giderek daha fazla geliştirdiğini belirtmektedir (Partington, 2017). Ancak birçok yazar, Wells'in bilim ve ilerleme temelli evrensel bir "dünya devleti" idealizmini "ütopik" ve "irrasyonel" bulmaktadır. Bu yazarlardan biri olup Wells'i çok sert eleştiren Orwell'e göre, Wells'in görüşü dönemin siyasal gerçekliklerinden kopuktur. Orwell, Hitler liderliğindeki Nazi Almanya'sının bilimsel ve teknolojik gelişmelerinin barbarlık ve totaliterlikle sonuçlandığına ve bir dünya devleti inşası için ilk önce Hitler'in yükselişinin durdurulması gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca Orwell, halkları harekete geçiren vatan sevgisi, dini inanç, ırksal gurur ve lidere bağlılık gibi psikolojik ve kültürel unsurların dikkate alınması gerektiğinin altını çizerek (Orwell, 2021).

Başlangıçta Hitler'in karşısına yalnızca Haklar Deklarasyonu'nu koyan Wells'in İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı arttıkça bu düşüncelerinden uzaklaştığı da belirtilebilir. Wells, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının nedenlerinden birinin Birinci Dünya Savaşı'nda Berlin'in bombalanmamasını olduğunu belirtir ve İki Dünya Savaşı'nın da faili olarak gördüğü Almanya'ya karşı savaşın devam etmesi gerekliliğini savunur. Bu konuda savaş karşıtlığı üzerinden Almanların başka uluslara yaşattığı acıların benzerlerini yaşadığını görmek istemeyenleri "yufka yürekli" olmakla itham edecek kadar da ileri gider. Wells, Almanlara hak ettikleri gibi davranmanın daha insanca bir karşılıklı saygı yaratacağı savını şu şekilde savunur: "Bu insanlara Nazi olmanın başkaları -önünde sonunda kendileri- için ne demek olduğunu göstermek için çektirilecek acıların, insan yaşamından net tasarrufun ve bütün dünyadaki insanların gelecek kuşağının güvenliğinin artırılmasının yanında hiç kalacağını savunuyorum." Wells'e göre savaş, Almanya'nın gözle görülür bir yenilgiye uğratılmasıyla son bulacaktır (Wells, 2021: 111-114).

Sonuç

Wells'in İnsan Haklar Bildirgesi, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın bir kez daha savaşa sürüklenmesinden endişe duyan bir yazarın kaleme aldığı bir manifestonun öyküsüdür. Bu yönüyle oldukça ilerici kabul edilen Bildirgenin İHEB'e, Avrupa Birliği'nin İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ve Birleşik Krallığın İnsan Hakları Yasası'nın hazırlanmasına katkısının dolaylı olduğu kaydedilmektedir.

Wells'in Haklar Bildirgesi, evrensellik iddiasına rağmen Batı merkezli yaklaşımı, bağlayıcılık ve denetim mekanizmalarından yoksunluğu açısından sınırlı bir perspektif sunmaktadır. Ayrıca özellikle kadın hakları görüşleri ve ayrımcılık temellerini sayma usulüyle tüketmesi eleştirilmektedir. Wells'in sosyalist ve kolektivizm karşıtı görüşlerinin metne yansımaları, bildirgenin normatif gücünü artırmakla birlikte onu zaman zaman ütopik ve dönemin siyasal koşullarına fazlasıyla bağlı bir metin hâline de getirmiştir. Ancak bu eleştiriler, eserin tarihsel değerini ve insan haklarının uluslararası düzeyde kodifiye edilmesine giden süreçte oynadığı kurucu rolü gölgelememektedir. İnsan haklarının dinamik yönü dikkate alındığında Wells'in insan haklarının korunması ve geliştirilmesine katkı sağladığı da açıktır. Ayrıca Wells'in düşünceleri, insan haklarının statik değil, tarihsel deneyimler ve krizler üzerinden gelişen canlı bir hukuk alanı olduğunu göstermesi

bakımından günümüz insan hakları tartışmaları için hâlen önemli bir referans noktası olma niteliğini sürdürmektedir.

Wells'in insan haklarının erken dönemde uluslararası niteliğine kavuşmasına yönelik katkılarının yanı sıra BM'ye uzanan ulus ötesi örgüte yönelik düşünceleri de tarihsel süreçte önem arz etmektedir. Wells, 1930'lardan itibaren dünyanın Milletler Cemiyeti'nden daha güçlü bir dünya örgütüyle nasıl örgütlenmesi gerektiğiyle ilgilenmiş ve yeni düzen, şiddete karşı güvenceler ve korkudan arınmış bir güven toplumunun kurulması gibi konularda fikir beyan etmiştir. Wells'in savaşın sistemik nedenlerini ortadan kaldırmak gerektiği konusundaki düşüncelerinin çözüm merkezli olduğu ifade edilmelidir.

Sonuç olarak, Wells'in insan haklarına ilişkin düşünceleri, normatif bağlayıcılığı sınırlı bir manifesto çerçevesinde şekillenmiş olsa da insan haklarının evrensel bir değerler bütünü olarak kavramsallaştırılmasına ve uluslararası düzeyde kurumsallaşmasına giden süreci besleyen önemli bir düşünsel katkı sunmuştur. Wells, insan haklarını savaş karşıtlığı, güven toplumu, şiddetin reddi ve küresel barış idealiyle birlikte ele alarak iki dünya savaşı döneminde insan hakları savunuculuğu yapmıştır. Wells'in bu katkıları, insan haklarına özellikle kriz dönemlerinde ihtiyaç duyulduğu dikkate alındığında ayrıca önem kazanmaktadır. Dahası Wells, insan haklarını yalnızca savunma mekanizması olarak değil, insanlığın ortak geleceğini inşa etmeye yönelik kurucu bir normlar bütünü olarak ele almış ve bu yaklaşımıyla modern insan hakları hukukunun şekillenmesinde dolaylı fakat kalıcı bir iz bırakmıştır.

Kaynaklar

- Algan, B. (2007). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aslan, Ö. ve Nohutçu, A. (2025). 1982 Anayasası'nda İnsan Hakları: Hürriyet ve Otorite Dengesine İlişkin Bir Değerlendirme. *Liberal Düşünce Dergisi*, (118), 145-165.
- Birinci, G. (2017). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2), 50-81.
- BM Genel Kurulu. (1945). BM Şartı.
- BM Genel Kurulu. (1948). İHEB.
- BM Genel Kurulu. (1979). Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW).
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2013). Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, Ankara.
- Doğru O. ve Nalbant, A. (2012). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 1. Baskı, Ankara: Yargıtay Başkanlığı Yayınları.

- Ertuğrul, G. (2024). H.G. WELLS and the Time Machine. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(16), 1-15.
- Frager, R.D. ve Fadimam, J. (1997). A.H. Maslow, motivation and personality. New Jersey: Pearson Publishing.
- Galtung, J. (2018). İnsan Hakları: Başka Bir Açıdan Bakış, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gentry, K. ve Mason, V. (2019). The Invisible Man: H. G. Wells and Human Rights During the Interwar Period. *Human Rights Quarterly*, 41(3), 620-645.
- Gülmez, A. (2025). Wells, Hitler ve Dünya Devleti. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (5), 727-734.
- Kara U., Şen İ.G., Nalbant A. ve Karakaş A.I. (2015). “İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri Kavramları ve Tarihsel Gelişimi”. (Ed. Ayşe Işıl Karakaş ve İlker Gökhan Şen), İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- McLean, I. ve McLean, A. (2009). *Oxford Concise Dictionary of Politics*.
- Morsink, J. (1999). *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Nicholson, N. C. (2025). H.G. Wells: British Author, Britannica Editors, 11.12.2025, <https://www.britannica.com/biography/H-G-Wells> adresinden 20.12.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Orwell, G. (2021). *Selected Essays*. (Ed. Stefan Collini). Oxford: Oxford University Press.
- Partington, J. S. (2017). *The Political Thought of H.G. Wells*, <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315261171/building-cosmopolis-john-partington> adresinden 20.12.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Portsmouth University, H.G. Wells and the declaration of human rights, 10.12.2021, <https://www.port.ac.uk/news-events-and-blogs/blogs/writing-literary-portsmouth/christine-berberich-hg-wells-whrd> adresinden 20.12.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Salihpaşaoğlu, Y. (2009). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 253-281.
- Saygılı, A. (2019). Yaşam Hakkı Üzerinde Düşünceler, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(2), 539-547.
- Şahin, Adil. (2010). Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(4), 711-766.

- Şener, M. B. (2021). A Review of the Meaning and Importance of the Universal Declaration of Human Rights. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 15-25.
- UK Scientists, A Declaration of the Rights of Man, <http://www.voting.ukscientists.com/sankey.html> adresinden 20.12.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Üster, C. (2025). H.G. Wells'in çevirmeni Celal Üster: "Wells'in toplumsal eleştirisi bugün hâlâ geçerli", 7.9.2025, <https://www.24saatgazetesi.com/hg-wellsin-cevirmeni-celal-uster-wellsin-toplumsal-elestirisi-bugun-hala-gecerli> adresinden 22.12.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Wadlow, R. (2023). H.G. Wells and Human Rights, 21.1.2023, <https://awcungeneva.com/2023/01/21/h-g-wells-and-human-rights/> adresinden 20.12.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Wells, H.G. (1895). *The Time Machine*. İstanbul: Kültür Yayınları, (Çev. Celâl Üster).
- Wells, H.G. (1897). *The Invisible Man*.
- Wells, H.G. (1898). *The War of the Worlds*. Dünyalar Savaşı, 2021, İstanbul: Kültür Yayınları, (Çev. Celâl Üster).
- Wells, H.G. (1942). *Phoenix: A Summary of the Inescapable Conditions of World Reorganization*.
- Wells, H.G. (1945). *Mind at the End of Its Tether* (Zihin Sonuna Uğradı).
- Wells, H.G. (2021). *İnsan Hakları veya Ne İçin Mücadele Ediyoruz?* İstanbul: Can Sanat Yayınları, (Çev. Celâl Üster ve Ayla Ortaç).
- Yazar, E. (2023). Vatandaşlıktan Yoksun Bırakmada Gözetilmesi Gereken İlkeler: İnsan Hakları Açısından Bir Değerlendirme. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2023(1), 165-219.
- Yazar, E. (2024). Ceza İnfaz Kurumlarında Personel-Mahpus İlişisine Yönelik Uluslararası İnsan Hakları Standartları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 95-163.